

Fot. 69 (wyk. W. Tomaszewski): Widok stanu zachowania oryginalnej żeliwnej klamki oraz szyldu. Widoczne są również pozostałości farby olejnej odspajającej się od podłoża drewnianego.

b) Drzwi wewnętrzne z kruchty do nawy:

Fot. 71 i 72 (wyk. W. Tomaszewski): Ogólny widok obecnego stanu zachowania obydwu stron drzwi wewnętrznych. Kompozycja stolarska jest kompletna i zachowana w stanie oryginalnym. Całość powierzchni pokrywa farba olejna w kolorze żółto-pomarańczowym (*miodowym*), pod którą znajdują się warstwy kolorystyczne.

Fot.73 i 74 (wyk. W. Tomaszewski): Rozluźnienia i wyłamania metalowych zawiasów drzwiowych.

3(SD) WYNIKI BADAŃ KONSERWATORSKICH:

Wykonano odkrywki w celu określenia i opisania obecnych warstw kolorystycznych na drewnianych powierzchniach drzwi. Warstwy odkrywano metodą mechaniczną wspomagając się również środkiem chemicznym o nazwie handlowej Remosol.

Odkryte warstwy poddano analizie organoleptyczno – makroskopowej.

Wykonano również próby reakcji chemicznej z użyciem wodnego roztworu wodorotlenku sodu (10% NaOH)

a) Drzwi wejściowe główne:

Układ warstw:

- wtórna warstwa farby w kolorze szaro – brązowym (wpadająca w kolor wrzosu) najprawdopodobniej spatynowana i wyblakła;
- wtórna warstwa farby w kolorze żółtym-pomarańczowym (*miodowym*);
- warstwa farby w kolorze morskim, zbliżonym do: NCS S 4020-B50G i NCS S 4020-B30G.

Próbki z powyższym układem warstw (pobrano używając skalpela) zadano 10% roztworem NaOH. W trakcie przebiegu reakcji chemicznej doszło do roztwarzania się masy próbek w roztworze z charakterystycznym wytwarzaniem ciemno-brązowych smug. W efekcie końcowym próbki rozwarzyły się tracąc zupełnie swoją pierwotną postać przy jednoczesnym zabarwieniu objętości roztworu. Jest to typowy obraz przebiegu reakcji zmydlania spolimeryzowanych olejów.

b) Drzwi wewnętrzne z kruchty do nawy:

Całość powierzchni drewnianej obecnie pokrywa zwarta warstwa farby olejnej w kolorze żółto-pomarańczowym (*miodowym*), pod którą znajdują się warstwy kolorystyczne.

Układ warstw:

- wtórna warstwa farby w kolorze żółto-pomarańczowym (*miodowym*);
- warstwa farby w kolorze wrzosowym na obwodowych powierzchniach drewnianych;
- warstwa farby w kolorze granatowym na powierzchni listwy przymykowej oraz na powierzchniach tła ornamentu roślinnego;
- warstwa farby w kolorze *morskim* na powierzchni płyt wewnętrznych, zbliżona do: **NCS S 4020-B50G** i **NCS S 4020-B30G**

4(SD) PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH:

- 1) Należy wykonać dokumentację fotograficzną stanu przed rozpoczęciem prac.
- 2) Oczyszczenie elementów stolarki z zabrudzeń oraz usunięcie wtórnych warstw przemalowań (zastosowanie metod mechanicznych, termicznych – skrobanie w połączeniu z nagrzewaniem strumieniem gorącego powietrza oraz chemicznych – stosowanie preparatów do usuwania powłok malarskich np.: Remosol, Scansol, V33 itp., lub zastosowanie roztworu NaOH w połączeniu z myciem wodą).
- 3) W razie potrzeby dezynfekcja elementów drewnianych 2% roztworem **Biotin R**, szczególnie gdy zaobserwowano korozję biologiczną drewna. W przypadku braku takiej korozji proces dezynfekcji można zastosować profilaktycznie.
- 4) W miejscach ataku drewnojadów: dezynfekcja preparatem **Xirejn**. Stosowanie preparatu metodami pędzlowania, przez spryskiwanie, iniekcję (wstrzykiwanie za pomocą strzykawki i igły do otworów wylotowych).
- 5) W przypadku stwierdzenia znacznego osłabienia struktury drewnianego elementu – impregnacja wzmacniająca drewna 10% roztworem **Paraloidu B-72** w toluenie (impregnacja przez iniekcję, pędzlowanie, podciąganie kapilarne wzdłuż włókien drewna).
- 6) Wykonanie napraw stolarskich: flekowanie drewna, dorabianie brakujących profili, sklejenie poluzowanych połączeń, wzmocnienie poszczególnych elementów. Należy naprawić obluzowane i wyłamane zawiasy. Klamkę i szyld oczyścić, wypolerować drobną watą stalową i zabezpieczyć chemoutwardzalnym lakierem do metalu (3warstwy).
- 7) Uzupelnienie mniejszych brakujących fragmentów drewna lub pęknięć w strukturze drewna np. masą epoksydową **Araldite SV/HV 36**. Uzupelnienie drobnych ubytków masą szpachlową do drewna **Tikkurila Colowood Wood Putty**.
- 8) Końcowe wykończenie kolorystyczno – zabezpieczające. Po uzgodnieniu komisyjnym z przedstawicielami WUOZ – Delegatura w Koszalinie. W zależności od walorów estetycznych odkrytego i poddanego wszystkim niezbędnym zabiegom konserwatorskim należy podjąć decyzję czy drzwi pomalować kryjąco, pół-kryjąco czy pokryć transparentną warstwą lakierową.
- 9) Zaleca się stosować wyłącznie farby i materiały przeznaczone do profesjonalnego użytku. W przypadku malowania kryjącego proponuje się zastosowanie farb poliuretanowych lub epoksydowych w półmacie np.: **EVERAL Semi matt [30]** firmy **TIKKURILA** (według kolorystyki z NCS INDEX). W przypadku wykończenia pół-kryjącego i scalającego kolorystycznie zaleca się bejcę olejową **ZAR** (prod. USA). W przypadku wykończenia transparentnego chemoutwardzalny lakier **SAYERLACK** (satynowy).

(III) Rozdział trzeci – TYNKI WEWNĘTRZNE (TW):

Ściany wewnętrzne są w całości wytynkowane. Tynk o grubości ok. 3cm położony jest na ścianach wewnętrznych wzniesionych z białej cegły.

1(TW) Stan zachowania i przyczyny zniszczeń:

Obecnie na powierzchniach tynków znajdują się wtórne warstwy malarskie, ponieważ kościół był po II Wojnie Światowej malowany podczas remontów (najprawdopodobniej w 1966 r. oraz w 1998 r.). W dolnych partiach powierzchni ścian do wysokości ok. 1,5m występuje lamperia wykonana farbą olejną. Natomiast na reszcie powierzchni ścian nawy występuje pobiała wykonana farbą emulsyjną. Prezbiterium jest pomalowane w kolorach jasnego wrzosu oraz jasnej żółci.

W wielu miejscach na powierzchniach ścian nawy wtórna biała farba emulsyjna odchodzi płatowo od powierzchni.

Tynki na powierzchniach ścian nawy w kilku miejscach uległy odparzeniu i odpadły – najprawdopodobniej za sprawą zawilgocenia wynikającego z nieszczelności dachu w tych miejscach. Podobne zjawisko ma miejsce na ścianach prezbiterium oraz fragmentarycznie na sklepieniu.

Zielona farba olejna, którą wykonano lamperię w wielu miejscach odchodzi płatowo. Oprócz tego farba ta tworząc szczelną barierę dla wilgoci przyczyniła się do licznych odparzeń tynków oraz ich odspojen od rdzenia murów wewnętrznych (wykonanych z białej cegły). Najbardziej znamienne i widoczne jest to w prezbiterium, gdzie lamperia została wykonana na dekoracyjnych malaturach.

2(TW) DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA:

Fot. 75 (wyk. W. Tomaszewski): Widok fragmentów: ściany południowej, łuku tęczęowego oraz prezbiterium za Ikonostasem

Fot. 76 (wyk. W. Tomaszewski): Widok fragmentów: łuku tęczęowego i prezbiterium za Ikonostasem oraz ściany północnej.

Fot. 77 (wyk. W. Tomaszewski): Widok stanu zachowania powierzchni ściany ponad łukiem tęczowym.

Fot. 78 (wyk. W. Tomaszewski): Widok stanu zachowania ściany tylnej za emporą – z wejściem na wieżę dzwonną.

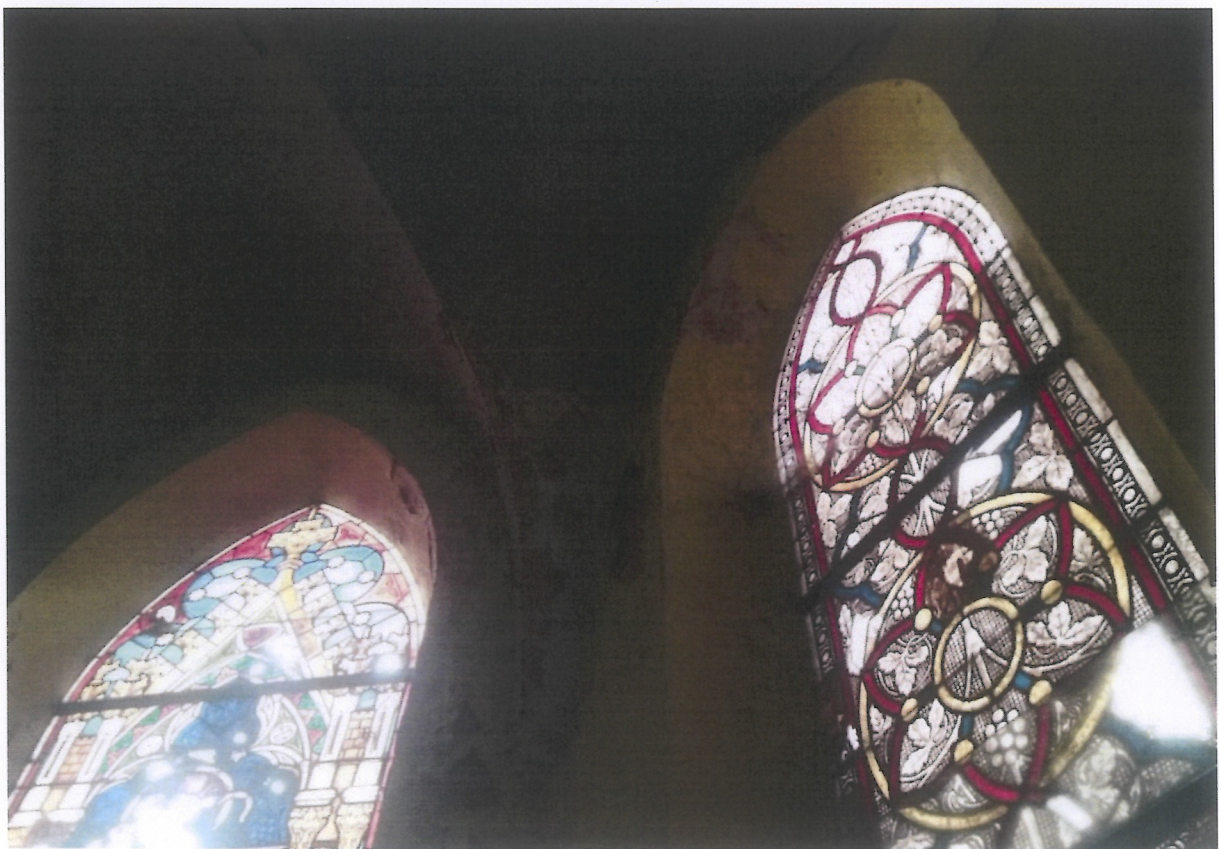
Fot. 79 (wyk. W. Tomaszewski): Widok stanu zachowania fragmentu powierzchni ściany południowej.

Fot. 80 (wyk. W. Tomaszewski): Widok stanu zachowania fragmentu powierzchni ściany południowej. Pod belką podtrzymującą deskowanie sufitu znajduje się samoczynnie odsłonięty fragment pozostałości dekoracji malarskiej.

Fot. 81 (wyk. W. Tomaszewski): Widok stanu zachowania fragmentu łuku tęcowego oraz sklepienia prezbiterium. Przy zworniku samoczynnie odsłonięty fragment pozostałości dekoracji malarskiej

Fot. 82 (wyk. W. Tomaszewski): Widok stanu zachowania tynków wnek okiennych oraz splotu sklepienia.

Fot. 83 (wyk. W. Tomaszewski): Widok złączającej się lamperii wykonanej farbą olejną.

3(TW) WYNIKI WSTĘPNYCH BADAŃ KONSERWATORSKICH:

Wykonano miejscowe odkrywki z zastosowaniem metod mechanicznych oraz wspomagając się środkiem chemicznym o nazwie handlowej *Remosol*. Wykonano dokumentację fotograficzną. Dokonano analizy makroskopowo-organoleptycznej.

a) Ściany boczne nawy:

Fot. 84 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka wykonana na południowej ścianie nawy. Do wysokości ok. 150 cm namalowana jest lamperia z użyciem zielonej farby olejnej. Powyżej odstonięto odcinek dekoracyjnego pasa, który obecny jest na całym obwodzie ścian bocznych nawy.

Fot. 85(wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka warstw malarskich oraz tynku na południowej ścianie nawy.

Układ warstw:

- (do wys. ok. 150cm) lamperia wykonana zieloną farbą olejną;
- lamperia wykonana farbą w kolorze jasnego i ciemnego orzecha z malaturą liniową (imitacja boazerii).
- (powyżej lamperii) współczesna klejowa biała farba emulsyjna (odchodząca płatowo);
- pobiała wapienna (spudrowana, łatwo ścierająca się na proszek);
- warstwa (do 3cm grubości) wewnętrznego tynku wapiennego z dodatkiem piasku o frakcji od 0,5mm do 3mm;
- biała cegła.

Fot. 86 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka wykonana na ścianie wschodniej nawy (przy wyjściu do kruchty). Do wysokości ok. 150 cm namalowana jest lamperia z użyciem zielonej farby olejnej. Powyżej odstonięto odcinek dekoracyjnego pasa, który obecny jest na całym obwodzie ścian bocznych nawy.

Fot.87 i 88 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywki na ścianie wschodniej (z poziomu empyry).

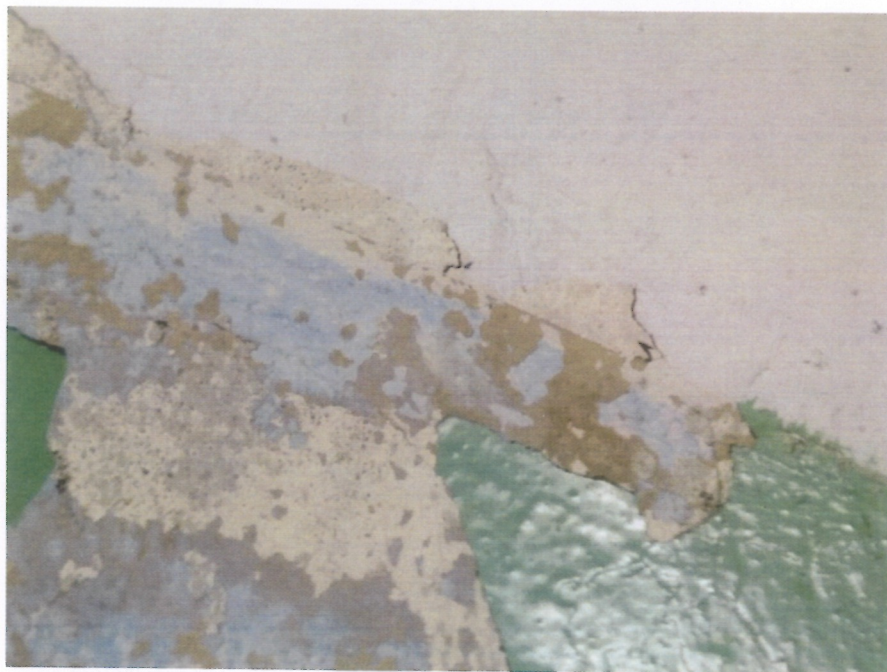

- Układ warstw:

- współczesna klejowa biała farba emulsyjna (odchodząca płatowo);
- pobiała wapienna (spudrowana, łatwo ścierająca się na proszek);
- warstwa (do 3cm grubości) wewnętrznego tynku wapiennego z dodatkiem piasku o frakcji od 0,5mm do 3mm.

Fot.89 i 90 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywki na ścianie wschodniej (z poziomu schodów na empore).

Układ warstw:

- (do wys. ok. 150cm) lamperia wykonana zieloną farbą olejną;
- lamperia wykonana farbą w kolorze jasnego i ciemnego orzecha z malaturą liniową (imitacja boazerii).
- błękitna farba wapienna;
- pobiała wapienna (spudrowana, łatwo ścierająca się na proszek);
- tynk.
- (powyżej lamperii) współczesna klejowa biała farba emulsyjna (odchodząca płatowo);
- pobiała wapienna (spudrowana, łatwo ścierająca się na proszek) – pod nią tynk.

Fot. 91 i 92 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka wykonana na ścianie północnej (pod belką podtrzymującą deskowanie sufitu)

Pod warstwami wtórnej pobiałej zlokalizowano pas dekoracyjnej malatury o szerokości ok. 50 cm. Pas ten występuje na ścianach bocznych nawy tuż pod belkami stropowymi podtrzymującymi deskowanie sufitu. Niestety warstwa malarska jest spudrowana i zaciera się podczas wykonywania odkrywki metodami mechanicznymi. Ponadto odchodząca płätowo wtórna biała farba emulsyjna zrywa czesioowo warstwę malarską.

Wnioski:

- Ściany po stronie wewnętrznej wzniesiono z białej cegły. Bezpośrednio na murze ceglanym położony jest wewnętrzny tynk wapienno-piaskowy o grubości ok. 3cm.

- Do wysokości ok. 150 cm wykonana jest lamperia z użyciem zielonej farby olejnej. Pod warstwami zielonej lamperii znajduje się oryginalna lamperia wykonana farbami w kolorze orzecha (odcień jasny i ciemny) z monochromatyczną malaturą liniową imitującą boazerię. Układ warstw występuje na całym odcinku ścian bocznych nawy.

Powyżej lamperii odsłonięto odcinek dekoracyjnego pasa (linie niebieskie z pomarańczowym ornamentem), który obecny jest na całym odcinku ścian bocznych nawy.

- Na powierzchniach ścian powyżej lamperii i dekoracyjnego pasa pod wtórną warstwą białej farby emulsyjnej występowała pobiałą wapienna. Na ścianie wschodniej poniżej pułapu empory występowała błękitna farba wapienna a dopiero pod nią pobiałą wapienna.

- Pod warstwami wtórnej pobiałą zlokalizowano pas dekoracyjnej malatury o szerokości ok. 50 cm. Pas ten występuje na ścianach bocznych nawy tuż pod belkami stropowymi podtrzymującymi deskowanie sufitu. Niestety warstwa malarska jest spudrowana i zaciera się podczas wykonywania odkrywki metodami mechanicznymi. Ponadto odchodząca płatowo wtórna biała farba emulsyjna zrywa czesioowo warstwę malarską.

b) Wnęki okienne:

Fot. 93 i 94 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka we wnęce okiennej na ścianie północnej.

Fot.95 i 96 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka we wnęce okiennej na ścianie południowej.

Fot. 97 i 98 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka we wnęce okiennej na ścianie północnej.

Fot. 99 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka we wnęcie okiennej na ścianie północnej.

Wnioski:

- Seledynowe opaski obwodzące otwory okienne są wtórne. Bezpośrednio pod wtórną warstwą seledynowej farby znajduje się wtórna warstwa błękitnej farby wapiennej. Pod warstwą wtórnej błękitnej farby wapiennej znajdują się oryginalne warstwy z dekoracjami malarskimi.
- We wszystkich przypadkach gdzie wykonano odkrywki, stwierdzono obecność czerwonej zakładki pasowej na krawędzi styku ściany z wnęką (szerokość ok. 5cm na ścianach oraz ok. 5cm wgłąb wnęki okiennej). Czerwona zakładka pasowa obwodzi otwory okienne. Na powierzchniach ścian do czerwonego pasa obwodzącego otwory okienne przylega namalowany ciemno niebieską farbą motyw uproszczonego ornamentu roślinnego.
- Wnęki okienne były wtórnie przemalowywane błękitną farbą wapienną.
- Pod wtórną błękitną warstwą znajduje się warstwa pobiału wapiennej.
- Pobiała wapienna leży bezpośrednio na tynku.

c) Prezbiterium:

Fot. 100 (wyk. W. Tomaszewski): Widok odkrywki wykonanej na fragmencie łuku tęczowego tuż za lkonostasem.

Fot. 101 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka wykonana na odcinku tuku tęczowego oraz na ścianie prezbiterium.

Fot. 102 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka wykonana na odcinku łuku tęczowego (ściana zachodnia).

Fot. 103 i 104 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrytki szablonowych malatur pod olejnymi warstwami seledynowej lamperii. Są to powierzchnie ścian prezbiterium do wysokości parapetów okiennych (ok. 150cm).

Fot. 105 i 106 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywki szablonych malatur pod olejnymi warstwami seledynowej lamperii. Są to powierzchnie ścian prezbiterium do wysokości parapetów okiennych (ok. 150cm).

Fot. 107 i 108 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrytki szablonowych malatur pod olejnymi warstwami seledynowej lamperii. Są to powierzchnie ścian prezbiterium do wysokości parapetów okiennych (ok. 150cm).

Fot. 109 i 110 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrytki na ścianach prezbiterium oraz splotach sklepienia.

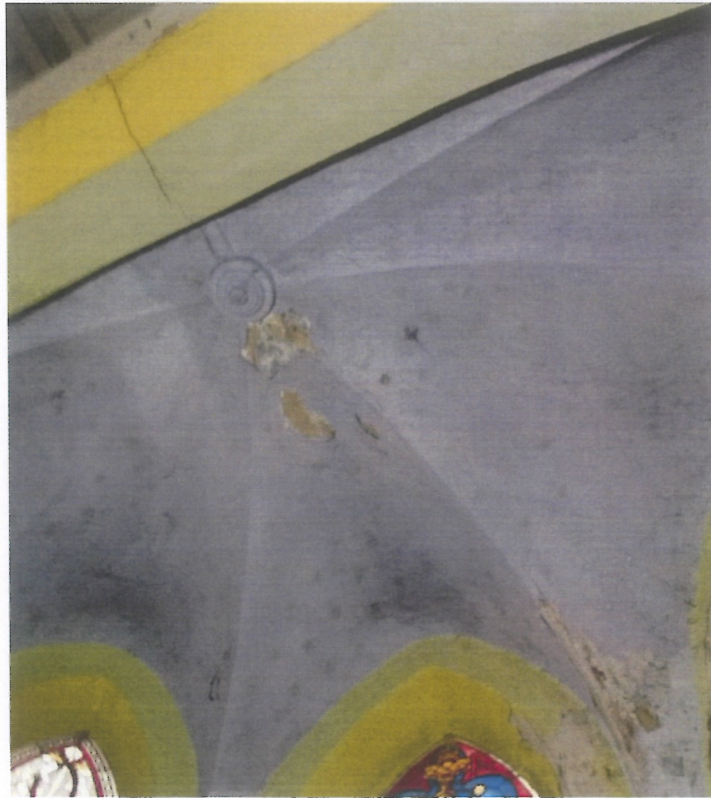

Fot. 111 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka wykonana na ścianie międzyokiennej w prezbiterium.

Fot. 112 i 113 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywki na splotach sklepienia, ścianie międzyokiennej oraz wnęce okiennej.

Fot. 114 i 115 (wyk. W. Tomaszewski): Ubytek wtórnej warstwy malarskiej odsłaniający dekorację malarską na sklepieniu.

Fot. 116 (wyk. W. Tomaszewski): Odkrywka wykonana po drugiej stronie łuku tęczęowego od strony prezbiterium.

Wnioski:

- Pod warstwami wtórnej farby emulsyjnej odkryto na odcinku łuku tęczęowego szablone dekoracje malarskie w postaci rozet (motyw czwórliścia) oraz motywów roślinnych;
- Na ścianach prezbiterium pod warstwą wtórnej farby emulsyjnej koloru żółtego odkryto warstwę farby wapiennej w kolorze czerwono-brązowym;
- Pod lamperią wykonaną zieloną farbą olejną (do wys. ok. 150cm) odkryto szablone malatury z motywami roślinnymi, ornamentami geometrycznymi oraz napisami;
- Na spływach sklepienia pod warstwą wtórnej farby emulsyjnej w kolorze błękitnym odkryto warstwę farby wapiennej w kolorze jasnego ugru;
- Na powierzchniach ścian międzyokiennych pod warstwą wtórnej farby emulsyjnej koloru żółtego odkryto warstwę farby emulsyjnej w kolorze czerwonego brązu wraz ze śladowymi pozostałościami ornamentów (motyw wici roślinnej);
- Na sklepieniu w okolicy zwornika pod warstwą wtórnej farby emulsyjnej koloru błękitnego uwidoczniła się pozostałość dekoracji malarskiej.

4 (TW) Autorskie zalecenia konserwatorskie:

Wykonanie wstępnych badań konserwatorskich w postaci odkrywek metodami mechanicznymi potwierdziło obecność warstw kolorystycznych oraz dekoracji malarskich pod wtórnymi przemalowaniami, obecnymi na ścianach wewnętrznych nawy i prezbiterium.

W związku z powyższym w trakcie prowadzenia prac remontowo-konserwatorskich należy mieć na uwadze to, żeby warstwy wtórnych przemalowań usuwać z dużą ostrożnością i rozwagą. Może się okazać, że warstwy kolorystyczne i dekoracje malarskie istnieją również w innych miejscach niż tylko tam gdzie wykonano odkrywki.

Na potrzeby usuwania wtórnych przemalowań należy poszukać najskuteczniejszych metod. Zaleca się przeprowadzenie prób z rozpuszczalnikami organicznymi, zastosowaniem parownicy, itd. Celem tego działania jest znalezienie metody najmniej inwazyjnej, po to aby możliwie jak najskuteczniej odsłonić fragmenty mogące posłużyć jako moduły do rekonstrukcji przemalowań.

(IV) Rozdział czwarty – OKNA i WITRAŻE (O i W):

W Cerkwi znajdują się witraże, które są oryginalnymi elementami dekoracyjnego przeszklenia otworów okiennych. W prezbiterium znajduje się witraż z przedstawieniem Jezusa – Dobrego Pasterza (sygnowany przez R. Scheibe i S. Halle) i boczne witraże geometryczne oraz częściowo zachowane w oknach nawy (prawdopodobnie tego samego autorstwa).

1(O i W) Stan zachowania i przyczyny zniszczeń:

Ogólny stan zachowania witraży ocenia się jako zły, a w przypadku witrażu z prezbiterium (przedstawienie Jezusa – Dobrego Pasterza) jako alarmujący (!). Ponadto zauważono, że destrukcja witraży z biegiem lat stale postępuje.

Witraże są wybrakowane, mają liczne ubytki w postaci całych kwater, modułów, dziur, pęknięć itp. Część witraży jest prowizorycznie zabezpieczona plastikowymi maskownicami oraz sklejana taśmami klejącymi (*na sztukę*).

Obecny stan zachowania witraży wymaga niezwłocznego przeprowadzenia prac konserwatorskich.

a) Witraże w prezbiterium:

Fot. 117 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu z przedstawieniem Jezusa Dobrego Pasterza (widok od strony zewnętrznej – stan z grudnia 2019 r.)

Fot. 118 (z zasobów WUOZ – Delegatura w Koszalinie): Dla porównania stan zachowania witrażu z przedstawieniem Jezusa Dobrego Pasterza (widok od strony zewnętrznej – stan z lutego 2007 r.)

Fot. 119 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu z przedstawieniem Jezusa Dobrego Pasterza (widok od strony wewnętrznej – stan z grudnia 2019 r.)

Fot. 120 i 121 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania fragmentów witrażu z przedstawieniem Jezusa Dobrego Pasterza (widok od strony wewnętrznej – stan z grudnia 2019 r.)

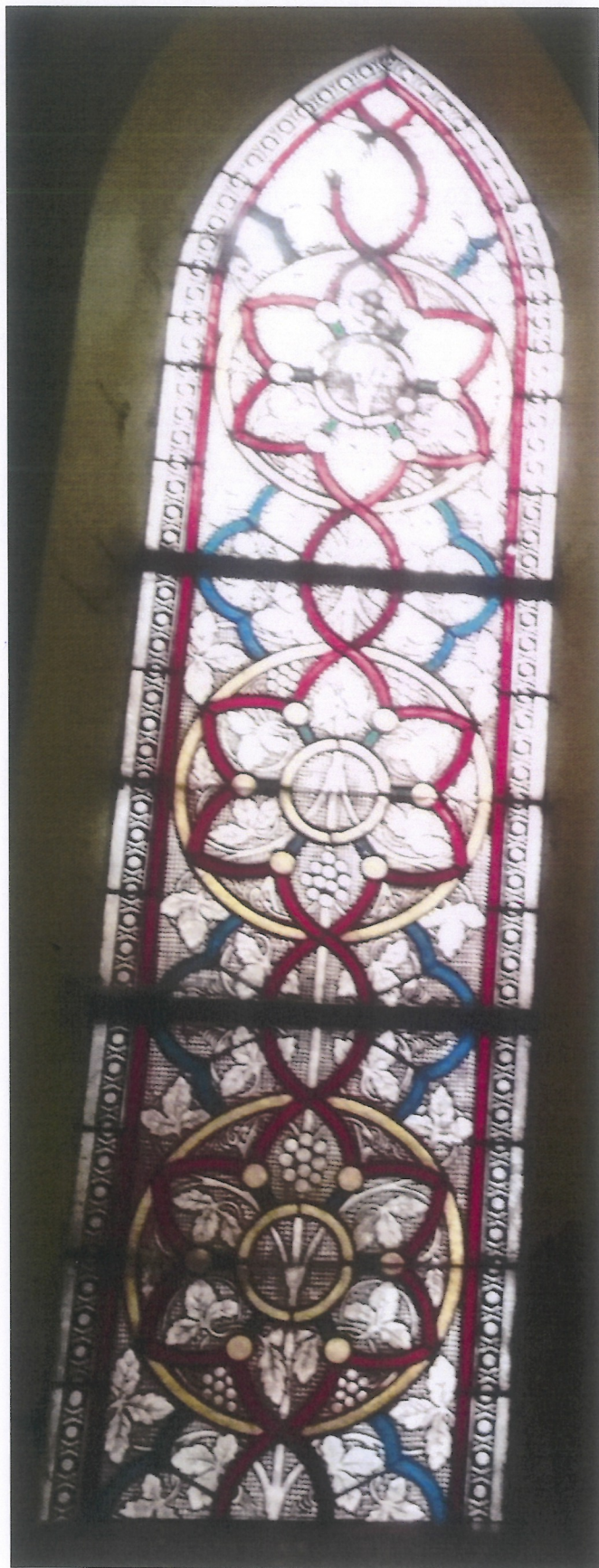

Fot. 122 (z zasobów WUOZ – Delegatura Koszalin): Dla porównania stan zachowania z lutego 2007r.

Fot. 123 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu z lewego okna prezbiterium (od zewnątrz).

Fot. 124 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu z lewego okna prezbiterium (od wewnątrz).

Fot. 125 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu z prawego okna prezbiterium (od zewnątrz).

Fot. 126 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu z prawego okna prezbiterium (od wewnątrz).

b) Witraże w oknach nawy:

Fot. 127 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji południowej (od zewnątrz).

Fot. 128 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji południowej (od wewnątrz).

Fot. 129 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji południowej (od zewnątrz).

Fot. 130 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji południowej (od wewnątrz).

Fot. 131 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji północnej (od zewnątrz).

Fot. 132 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji północnej (od wewnątrz).

Fot. 133 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji północnej (od zewnątrz).

Fot. 134 (wyk. W. Tomaszewski): Stan zachowania witrażu w oknie na elewacji północnej (od wewnątrz).

3 (O i W) Wnioski oraz autorskie zalecenia konserwatorskie:

Obecny stan zachowania witraży jest na tyle zły, że wymaga niezwłocznego działania. Witraże należy pieczołowicie zabezpieczyć i poddać pracom konserwatorskim oraz rekonstrukcyjnym. Na szczęście stan zachowania elementów oryginalnych jest wystarczający, aby dokonać odwzorowań na potrzeby rekonstrukcji brakujących elementów. Zachowały się fragmenty całych modułów oraz dokumentacja fotograficzna. Prace konserwatorsko-rekonstrukcyjne należy zlecić wyspecjalizowanej firmie mającej doświadczenie w tej materii.